

Gevlogen vogels in het open duin

GIJSBERT VAN DER BENT

In het open duin van Zuid-Holland is het sinds de jaren tachtig een stuk stiller geworden. Hoe kan er in dungebieden als Berkheide (nog geen 1.000 hectare) en de Coepelduynen (175 hectare) in zo'n korte tijd zoveel veranderen? Een aantal vogelsoorten is zo goed als verdwenen. Het duizelt de niet wetenschappelijk geschoolde vogelaar soms, zeker als ook algemene vogels 'zomaar' geheel verdwijnen uit de duinen. Maar weet de wetenschapper het allemaal wel...? In sommige gevallen speelt de verruiging van het duin een rol. In andere gevallen misschien de klimaatsverandering. Maar veel is nog onduidelijk.

Hoe stil het kan worden in het open duin, hier op het Wantveld van de Coepelduynen, net ten noorden van Katwijk. Hoe kort is het nog maar geleden dat hier de Tapuit broedde, uitbundig Veldleeuwerikgezang te horen was en in de winter de Frater rondhing op de Duin-averuit. Tapuit en Veldleeuwerik zijn geheel verdwenen als broedvogel en de Frater laat zich 's winters niet meer zien. (foto's: Gijsbert van der Bent, Henk Harmsen (veldleeuwerik) en Frits van Daalen (tapuit)).

In het open duin van het Zuid-Hollandse Berkheide en de Coepelduynen is het sinds de jaren tachtig in de broedtijd een stuk stiller geworden. Eerst verdween de eens zo sfeerbepalende veldleeuwerik uit Berkheide (tot 56 territoria ooit) en kort daarna stortte ook de stand in de Coepelduynen in. Dé karaktervogel van het open duin, de tapuit, was begin jaren negentig nog heel algemeen rond Katwijk (tot ruim 60 paar in Berkheide). Na het jaar 2000 was hier niets meer van over. Bijzonder jammer, want de omgeving van Katwijk was een bolwerk voor de tapuit, een

soort die in de rest van Nederland bepaald schaars is. Hoe kunnen vogels die eerst zo algemeen waren nu 'zomaar' geheel verdwijnen? Daarvoor worden verschillende oorzaken aangevoerd, die allemaal heel plausibel klinken. Maar waarom konden er niet een of twee paar-tjes overblijven, ergens in een overgebleven geschikt hoekje?

Geen optimaal biotoop

Ontwikkelingen als vergrassing van voorheen korte grazige vegetaties, verstruiking en zelfs verbossing gaan aan Berkheide niet ongemerkt voorbij. De veldleeuwerik prefereerde de voormalige akkertjes of 'aardappellandjes' in de duinen. Hier zal vergrassing een belangrijke rol hebben gespeeld, en mogelijk de neergaande trend in het broedbestand in de rest van Nederland. De vos heeft geen invloed gehad, want de veldleeuwerik was al grotendeels verdwenen toen deze op het toneel verscheen. Waren de duinen helemaal geen optimaal biotoop? Wie zich de muur van veldleeuwerikgezang van twintig jaar geleden nog kan herinneren zou toch menen van wel! De grootste

dichtheden bevonden zich net ten noorden en net ten zuiden van Katwijk, op terreintjes die altijd al druk werden bezocht en waar buiten de paden werd gelopen. De recreatiedruk kan natuurlijk net een bepaalde grens gepasseerd zijn. We weten het niet, want in het tellen van bezoekers van de duinen hadden wij als vogelaars nooit zoveel zin. Wel weten we dat de veldleeuwerik rondom Katwijk steeds schaarser is geworden door de enorme uitbreiding van het dorp en het wegennet, de komst van industrieterreinen en sportvelden en mo-

Was de Frater het enige vogeltje dat de zaden van de Duinaveruit lekker vond?
(foto: Piet Schaap)

gelijk ander gebruik van het nog overgebleven agrarisch gebied. Dit voorjaar (2004) klinkt echter uitbundig gezang van deze soort op het natuurontwikkelingsgebied Lentevreugd. Hier vindt deze meesterzanger waarschijnlijk een zelfde soort pionierssituatie die het ook vond toen de Katwijkse 'telers' net hun duinlandjes verlaten hadden.

Te heet onder de voeten

Voor de tapuit waren de duinen wel degelijk een optimaal biotoop. Ze waren hier immers algemeen en kwamen in de wijde omtrek nergens anders voor. De tapuit is niet zozeer een vogel van kaal zand, maar van open mosvlakten en platgetreden vegetaties. Inderdaad raken die steeds meer overwoekerd door duinriet en struikjes. Toch zie je nog steeds veel stukjes duin, meestal net achter de zeereep, die er op het eerste (en ook tweede) gezicht perfect uitzien voor de tapuit. Zou de tapuit in de duinen zich zo aan het konijn en diens holen hebben aangepast dat de soort geen alternatieve nestholtes wist te verzinnen toen het konijn een stuk minder talrijk werd? Eerlijk gezegd is dat ook moeilijk in het kale duin, zeker nu alle bunkercomplexen zijn opgeblazen of onder de grond zijn geschoven, want daarin was nog wel eens een hoekje of gaatje te vinden. De neergang van de tapuit werd versneld toen de vos in de duinen 'ongemakkelijk' hoge dichtheden ging bereiken. Je kunt je voorstellen dat een vos, met zijn voorkeur voor konijn, nog wel eens een tapuittenestje vond. Het is niet aannemelijk dat een predator als de vos ooit het allerlaatste nestje van talrijke grondbroeders als fitis, tijtjaf en nachtegaal zal oppeuzelen. Bij een grondbroeder als de tapuit kan ik me zo'n scenario wel voorstellen. Toch blijft het gek dat er niet eentje overblijft. In heel Nederland holt de tapuit achteruit. Is er dan soms nog meer

aan de hand? Hebben we hier te maken met een aparte populatie, een ondersoort bijna, waarvoor ineens alles ten nadele verandert. De tapuit is een soort die je op vakanties pas hoog in de bergen of hoog in Europa tegenkomt. De aanwijzingen dat het klimaat warmer wordt worden nu wel erg sterk. Zou het de tapuit in Nederland soms te heet onder de voeten worden? In de Coepelduynen zijn in 2003 ineens weer enkele paartjes in de broedtijd aangetroffen, in een prachtige desolate uithoek net achter de zeereep (dus wel naast het fietspad). Ik ben benieuwd...

Nog groter raadsel

Het 'uitsterven' van de kuifleeuwerik is een nog groter raadsel. Het leefgebied van de soort, de boulevards en parkeerterreinen van de badplaatsen Katwijk en Noordwijk, is echt zoveel niet veranderd. Ook hier hebben we echter te maken met een kwetsbare grondbroeder, die struinende vossen en loerende zwarte kraaien moest zien te weerstaan. Tekenend is dat het laatst bekende nest van de kuifleeuwerik in Noordwijk werd leeggehaald door een zwarte kraai. Maar het proces van de pijlsnelle achteruitgang moet in eerste instantie toch een motor hebben gehad. Opnieuw het klimaat misschien? De kuifleeuwerik associeer ik met warme landen. In Spanje bijvoorbeeld zit deze soort 'overal'. De opwarming zou deze soort dus in de kaart moeten spelen. Dat doet het dus niet. Of zien we wat over het hoofd?

Fraters laten het afweten

Niet alleen in de broedtijd is het stiller geworden in het open duin. Ook 's winters is er weinig meer te beleven. Tot eind tachtiger jaren was de frater een opvallende verschijning in het zeedorpenlandschap rond Katwijk. In het noorden van Berkheide en het zuiden van de Coepelduynen foerageerden groepjes van soms honderd exemplaren op de duinaveruit, regelmatig vergezeld door barmiszen. De duinaveruit is er nog steeds. De fraters laten het echter al jarenlang afweten, geheel en al. Zou ook hier het klimaat een rol spelen? Wat heeft het voor zin om helemaal af te zakken naar Katwijk als het ten noorden daarvan niet meer zo koud wordt als vroeger? Jammer is het wel; het open duin is er ook 's winters een stuk saaiër door geworden. En gek genoeg heeft zich nog geen ecologische vervanger van de frater gemeld op de duinaveruit.

G. VAN DER BENT IS WERKZAAM ALS REDACTEUR VAN HET VAKBLAD 'VISSELIJN'.